

mance in škotske balade — kakor so potovali na zapadu francoski trubadurji, so romali po širnih stepah ruski pevci s slavo Stjenka Razina in drugih herojev — otožno se oglašajo pesmi Indijancev v divjih gozdovih — strastne sevdalinke omamljajo srca — grenke spomine na domovino so ohranili črnici v melanholičnih melodijah — srebrni glasovi malajskih deklic zvene na riževih poljih — o krvavih dneh poje Nibelunška pesem — žalost in ljubezen žarita iz čeških in slovaških pesmi — v planinah porojene hajduške vžigajo voljo do svobode — temna strast piščali spremlja pesmi in plese arabskih deklet — pozno v noč si pripeva gondoljer med lagunami. — Po vsej zemlji snuje ljudska domišljija Lepoto in se v njej izpoveduje.

Z razvojem človeške družbe se izpreminjajo oblike in vsebina Lepote. A vsi stvaritelji so le dediči hrepenenja ljudskih pevcev po Lepoti, ki življenje otema smrti in združuje narode in ljudstva.

NIKOLAJ GAVRILOVIČ ČERNYŠEVSKIJ

FR. BEZLAJ

1.

Ob ruskih kritikih je bila literarna zgodovina vedno nekoliko v zadregi. Danes nihče več ne dvomi, da se je njihov pomen pretiraval. Nič novega niso prinesli v umetnostni teoriji, bili so le posredniki nemških in francoskih idej; originalni so bili le v negaciji umetnosti sploh. Kar je bilo res pravih kritikov-estetov, kakor Grigorjev in Strahov, niti niso toliko pomenili, toda vodilni publicisti, ki so od Bjelinskega dalje usmerjali rusko javno mnenje, se ne bi v evropskih razmerah nikoli razvili v literarne kritike. Bili so tipičen ruski pojav, plod dobe, v kateri je kulturni razvoj daleč prehitel civilizacijskega, dobe, ko so se v literaturo zatekali ljudje, ker o drugih stvareh niso smeli pisati in so v literarnih kritikah dajali duška hotenju, katero se v ruskih razmerah ni moglo razviti recimo v politično stranko. Bjelinski je ustvaril nekakšno tradicijo, toda on sam je imel še zelo resen odnos do literature, četudi jo je vedno podrejal filozofskim in socialnim teorijam, ki jih je v onem času zagovarjal. Njegovim naslednikom je bila literatura vedno bolj plašč, pod katerim so se skrivali ali bolje, kjer jim je čas nudil edino možnost udejstvovanja.

Ko se je začela ruska literarna zgodovina truditi, da bi rekonstruirala ogromni stoletni proces vretja, ki je vzhodni imperij postavil na nove temelje, so prav ti literarni kritiki dobili popolnoma drugačen pomen. Bili so idejni borci za pravice svojega stanu. Do osemdesetih let preteklega stoletja je ruska umetnost ostala povečini privilegij plemstva, vsi vodilni kritiki so se dopolnjevali iz raznočincev, iz ljudi svobodnih poklicev, ki so bili dejansko brezpravni. Zato so hodili po drugih potih kakor literatura, o kateri so pisali, in ekstremi, v katere so pri tem zašli, so bili le zunanji izraz borbe, pri kateri je bilo estetsko vrednotenje literature zanje le bolj postranskega pomena.

Že Bjelinskega samega bi lahko prištevali mednje. Toda najizrazitejša osebnost med njimi je bil Černyševskij, oni Černyševskij, ki so mu toliko očitali stavek, »da je klobasa več vredna kakor Shakespeare«. Dobroljubov in Pisarev sta sicer v kritiki več pomenila, toda idejno sta bila le njegova naslednika. Če je bil Radiščev prvi, ki je v svoji znani knjigi Potovanje iz Peterburga v Moskvo sprožil — da se tako izrazim — rusko vprašanje, je bil Černyševskij prvi, ki je temu vprašanju položil ekonomske temelje.

Njegovo delovanje spada približno v dobo reform Aleksandra II. Po tridesetih letih vladanja Nikolaja Pavloviča se je v Rusiji marsikaj temeljito izpremenilo. Toda morda ne bi bil takrat niti najuvidevnejši vladni sistem zmožen rešiti vseh problemov, za katerimi je bolehala država. Po napoleonskih vojnah se je pričela Rusija s sistematično ekspanzijo širiti na jug in v Azijo, v nekaj desetletjih je pridobila Taškent, Turkestan, Zaamurje in na jugu Kavkaz, osvojila si je notranjeazijske in afganistanske trge, toda vojaški nacionalizem ni bil zmožen reševati notranjega ravnovesja. Tlačansko pravo, ki je bila nujna državna potreba, dokler ni bila zaključena kolonizacija ogromnega Volginega in Okinega bazena, je postajalo vedno večji balast za državo, ki se je polagoma modernizirala, in v kateri je vedno bolj primanjkovalo svobodnih delavcev. Ker pa je plemstvo nosilo večji del državnih bremen, bi vsaka gospodarska oslabitev vladajočega sloja pomenila takšen kaos, da so vsi poizkusi omiljenja ostali le na papirju. Od Pugačevščine dalje res ni bilo v Rusiji večje socialne državljanske vojne, toda od francoskega pohoda dalje je naraščalo nezadovoljstvo kmetov in samo v času vladanja Nikolaja Pavloviča je bilo v Rusiji preko tri tisoč kmečkih uporov, ki so dostikrat zajeli cele gubernije. Kolikor bolj je naraščala trgovina in industrija, toliko bolj so se čutili nedostatki notranje ureditve, dokler ni krimska vojna strahotno razgalila vse slabosti sistema. Do leta sedeminpetdesetega je bilo v vsej Rusiji samo dvoje železnic, Moskva - Petrograd in Moskva - Carskoje Selo, vsega brzojavnega omrežja je bilo le 3725 vrst. Med vojno je stal prevoz vsake granate do Sebastopolja 6 rubljev, torej mnogo več kakor Anglijo. Državni izdatki so naraščali od leta do leta in 56. leta je deficit v proračunu že presegel 60%. Tako se je vprašanje reform moralo razviti v vprašanje sanacije države in problem je bil le, komu naj pripade levji delež plena pri osvoboditvi kmetov, vladajočemu sloju ali državi.

Država je nujno potrebovala novih davkoplačevalcev, zato je izvedla osvoboditev kmeta. Toda določila je odkupnino, ki je znatno presegala vrednost zemlje v onem času in porabila za sanacijo razliko med kmečko odkupnino in odškodnino grajščakom. To seveda ni zadovoljilo nikogar, niti kmeta niti inteligence, ki je od reform pričakovala mnogo več. Praksa »samoderžavja« je nujno povzročila, da niti navaden ruski človek niti inteligent nista imela nobenega stika z državnimi problemi, pri katerih nista bila nikoli udeležena. Povrh tega je imela inteligenca že svojih vzrokov dovolj za nezadovoljstvo.

Ruska zakonodaja je poznala prav za prav le dva pravna sloja, plemstvo in mužike. Nekatero posebne pravice je uživala še duhovščina in trgovski ceh, katerega član je lahko postal vsak, kdor je plačal cehovske pristojbine. Višje službe v cerkvi in njena posestva pa so bila tako privilegij menihov. Malo meščanstvo, ki bi ga lahko smatrali za peti sloj, ni imelo večjih pravic kakor mužiki. Kmečki sin je ostal kmet, najsi je opravljal

kakršnen koli poklic, razen če je dosegel določeno stopnjo v uradniški hierarhiji. Prav tako so tudi otroci duhovnikov in trgovcev, ki se niso posvetili očetovemu poklicu, podlegali določbam tlačanskega prava. Reforme Aleksandra II. so sicer tem ljudem odprle šole, toda sicer njihovih teženj niso dosti upoštevali. Baš iz teh seminaristov in raznočincev, kakor so jih imenovali, se je tvorilo jedro ruske inteligence in nič čudnega ni, če so zavzeli mnogo bolj radikalno stališče v svojih zahtevah kakor inteligenca v kateri koli drugi evropski državi.

Kjer se ni mogel razviti gospodarski liberalizem, tudi svobodomiselnost kot svetovni nazor ni segla globlje kakor kvečjemu še do površne manire aristokratov. Mnogo več odmeva kakor liberalne ideje, so imele v onem času med rusko inteligenco utopistične socialne teorije kakor saintsimonomizem ali fourierizem, ki so na videz določneje govorile o rešitvi perečih vprašanj. To so bile misli, ki so lahko navduševale zatirano inteligenco. Ker je vsak pojav svobodomiselnosti pomenil simpatiziranje s podtalnimi gibanji in kmečkimi vstaji, ki jih je posebno Nikolaj Pavlovič poizkušal udušiti z naravnost pravljico krutostjo, se miselnost inteligence nikoli ni mogla izbrusiti v stanovsko politično borbo, ampak se je vedno bolj nagibala v ekstrem. Marxove in Engelsove ideje so začeli v Rusiji spoznavati šele v osemdesetih letih, a zajele so druge sloje. Do konca sedemdesetih let pa je zgodovina ruskih revolucionarnih gibanj le zgodovina boja raznočincev s carizmom.

Černyševskij je kmalu postal duhovni voditelj teh radikalov. Mnogo bolj kot njegove kritike so vžigale sodobnike njegove socialne in ekonomske razprave. Sicer ruski misleci niso bili nikoli dosledni in se ni nikomur posrečilo zgraditi enotne teorije, toda vendar je pomanjkljivosti njihovih sistemov do neke meje izpopolnil vsaj ruski smisel za realnost. Černyševskij je prvi zavrgel utopistični socializem in začel iskati ruske rešitve za ruska vprašanja.

2.

Nikolaj Gavrilovič Černyševskij se je rodil leta 1829 v Saratovu. Njegov oče je bil sicer pop, vendar dovolj razumen človek, da je znal razumevati sina, četudi mu ni mogel slediti povsod, kamor je mladega zaletela gnal njegov nemir. Korespondenca z očetom, dokler je živel, kaže tako prisrčen odnos, kakor ga redkokdaj srečamo med očetom in sinom. Ko je končal saratovski seminarij, se je vpisal na petrograjsko slavistiko in postal učenec Sreznjevskega, ki ga je znal pritegniti k znanstvenemu delu. Po končanih izpitih je nekaj časa učil ruščino v kadetskem korpusu, kmalu pa je postal učitelj na saratovski gimnaziji. Vso mladost je pisal šifriran dnevnik, iz katerega je nekaj zanimivih poglavij ponatisnjenih v 10. zvezku njegovih zbranih spisov sovjetske izdaje. Že ti mladostni izlivi kažejo njegovo strastnost in brezkompromisnost, s katero se je zagrizel v vsak problem. V Saratovu se je zaljubil v sestro svojega mladostnega prijatelja Pypina, bodočega znanega literarnega zgodovinarja, Olgo Sokratovno, veselo dekle, ki so jo v mestu imenovali huzarja v krilu. Po nekaterih ponesrečenih poizkusnih izpovedih jo je nazadnje zasnubil. V šifriranem dnevniku je opisana ljubezenska scena. Naj postane njegova žena, če med ljudmi okoli sebe ne najde nič boljšega v času, ko pojde on v Petrograd delat znanstveno kariero. Zraven pa jo je svaril, da jo pri njem ne čaka nič dobrega, da ga

lahko vsak hip zapro, itd. Toda zgodilo se je, da je bila Olga Sokratovna njegova žena, še predno je odpotoval. Bila je prava žena zanj, ki se ni bala ničesar in se ni bala iti z njim po njegovi nevarni poti. Takoj po svatbi je Černyševskij pustil službo in odšel z ženo v Petrograd, ne da bi vedel, od česa bosta živela. Zanašal se je na pomoč svojih profesorjev Vvedenskega in Sreznjevskega, ki sta mu sicer preje mnogo obljubljala, toda ničesar storila. Sreznjevski je svojemu nadarjenemu učencu prigovarjal, naj hitro naredi magistrsko skušnjo. Res je na hitro roko pripravil slovar k Upatjevskemu rokopisu, o katerega leksikalčnih posebnostih je pisal že preje, ko je bil še študent. Akademija mu je slovar izdala, toda mudilo se mu je tako, da niti ni utegnil urediti vseh opazk in registrov, da so mu po pravici očitali površnost. Sam je z nekakšnim prezirom gledal na svoje delo, v Domovinskih zapiskih, kjer je v tem času začel sodelovati, je priobčil kritiko svojega slovarja, polno notranje ironije. Toda znanstvena kariera ni bila tako enostavna stvar. Na lingvistiko ga je vezala prav za prav samo simpatična osebnost njegovega učitelja, mnogo bolj se je nagibal k literarni zgodovini in teoriji. Takoj po lingvističnih skušnjah se je odločil, da napiše novo disertacijo, to pot iz estetike. Nikitenko, ki je bil takrat profesor za rusko literaturo v Petrogradu, mu je svetoval tezo 'Odnos umetnosti do resničnosti', četudi je to spadalo bolj v filozofsko-estetično, kot pa v literarno zgodovinsko področje.

Černyševskij je bil zadovoljen in se je navdušeno spravil na delo. Prešerno se je odločil, da napiše razpravo brez citatov in sklicevanja na kapacitete. Nikitenko si je stvar predstavljal popolnoma drugače, toda mladi doktor niti ni prišel k njemu po nasvete in mu je čez tri mesece prinesel končano delo, ki je bilo za tiste čase nekaj popolnoma novega. Namesto znanstvenih citatov je izdelal novo estetsko teorijo na podlagi Feuerbachovega materialističnega filozofskega sistema.

Nikitenko je z branjem odlašal, dokler je mogel. Šele leto pozneje so ga pustili braniti tezo, dan, ki so ga že dolgo napeto pričakovali v petrogradskih literarnih krogov. Sceno slikata v svojih spominih Šeljgunov in Pypin. V dvorani se je zbralo polno poznejših slavnih imen. Ves avditorij je bil na strani Černyševskega. Komisija je očitala delu površnost in slabo argumentacijo, toda Černyševskij je svojo tezo odločno in sijajno zagovarjal. Ko je bila diskusija končana, so ga poslušalci sicer na ramah odnesli iz dvorane, toda stvar je imela slabe posledice zanj. Univerza je predložila rešitev ministru v potrdilo, toda rešitev je prišla šele čez štiri leta. Nobena intervencija ni pomagala, zgraditi so mu hoteli pot do katedre. Ko je čez štiri leta dobil obvestilo, naj pride po diplomu, sploh ni šel ponjo. Žaloval je samo za izgubljenim časom. Katedre ni več potreboval, kajti v teh štirih letih je dosegel, da je bil njegov avditorij vsa napredna in radikalna ruska inteligenca.

Bila je res drzna stvar, proti idealistično-romantični šoli, ki je bila uradno priznana, postaviti delo, zgrajeno dosledno na normah Feuerbachovega absolutnega materializma, ne da bi upošteval tradicijo in razvoj.

Že v času največje znanstvene vneme je priobčeval članke in ocene v »Domovinskih zapiskih«, kmalu nato pa je postal tudi sotrudnik »Ateneja« in »Sodobnika«, ki si je za časa Bjelinskega pridobil sloves vodilne ruske revije. Njegova neutrudna vnema, ogromna delavnost, s katero je polnil

obsodili na podlagi naravnost smešnih indicij. Obtožnici je bilo priloženo anonimno pismo, kjer ga je neznan ovaduh označil za voditelja revolucionarne mladine in prebrisanega socialista, ki je sam izjavil, da ga ne bodo nikoli zasačili. Povrh tega da je kvaren agitator in da vsi pošteni ljudje želijo, naj rešijo Rusijo tega človeka. Ti besni demagogi in obupane glave da so polne nevarnih fantazij. Morda se razbijejo, toda koliko nedolžne krvi bo prelite zaradi njih.

Po takratnem ruskem sodstvu se je bilo že prepovedano ozirati na anonimne ovadbe, toda policija je potrebovala indicij. Dešifrirali so njegov mladostni dnevnik in našli v njem stavek, ki ga je pri snubitvi rekel nevesti, da ga na njegovi poti lahko vsak hip zapro. Da bi ne bilo premalo, so mu podtaknili še neko pismo, da namerava s Herzenom izdajati »Sodobnika« v inozemstvu. Ker se Herzen in Černyševskij nista nikoli poznala, to pismo ni moglo biti resnično. Toda vse skupaj je zadostovalo za izgon v Zabajkalje za dobrih dvajset let. Dokler je bil Černyševskij zaprt v petropavlovski trdnjavi, je še vedno upal, da bo oproščen. Da bi mu bil krajši čas, je napisal roman: Kaj storiti? Ko je izšel, je imel naravnost neverjeten uspeh. Kakor Herzenovi in pozneje Pisareva romani je tudi »Kaj storiti?« izrazita programatična knjiga, ki je danes brez vrednosti. V teh programatičnih romanih ruskih publicistov ljudje niso živi, dialogi so debate, ženske govore o ženskem vprašanju, toda problemi so bili za svojo dobo aktualni in Černyševskij si je upal izpovedati več, kakor v Rusiji kdo pred njim, celo več kakor Herzen v svobodnem Londonu.

V Sibiriji je sedem let delal v rudniku, nato se je mogel stalno naseliti nekje blizu Tihega oceana. Šele 83. leta je bil pomiloščen, dovolili so mu, da se je naselil v Rusiji, toda čas ga je prehitel. Živel je še šest let, prevedel v ruščino celotno Vebrovo svetovno zgodovino, pisal članke po časopisih, ki pa niso imeli več prejšnje sile in blestečega zanosa mladih let.

Bil je delavec, ki ni mogel do kraja razviti svojih sil. Šele mnogo pozneje so se zavedeli, da je bil ta človek vendarle nekaj drugega kakor le literarni kritik. Plehanov, prvi notranji minister republike, se je proglašal za njegovega učenca v socialni ekonomiji, sovjetska vlada mu je zgradila poseben muzej, kjer so shranjeni njegovi rokopisi in spomini nanj, smatrajo ga danes za najznačilnejšega Marxovega predhodnika.

3.

Inteligenca, ki ni nikoli imela pravega vpogleda v državno problematiko, seveda ni mogla svojih idej razviti do izbrušene ostrine. Zato so bile tako jalove vse idejne teorije, ki so se do konca stoletja pojavljale v Rusiji, niti nacionalizem slavjanofilov ni nikoli postal tvoren. Vsi kulturni zgodovinarji, ki pišejo o Rusiji, razpravljajo na široko o vplivu nemških idealističnih filozofov na rusko javno mnenje. Res so bili časi, ko so se ruski študentovski krožki navduševali nad Schellingom, o ruskem hegeljanstvu eksistira cela literatura, toda nesmiselno bi bilo govoriti, da so misli nemških filozofov — včasih celo napačno razumljene — mogle vplivati na razvoj ruskega mišljenja. Absurdna in pikolovska bi bila trditev, da je znani Hegelov nauk o razumni resničnosti: Was wirklich ist, das ist vernünftig, imel za posledico pasivnost cele generacije. Če ruski študentovski krožki pri tem niso upoštevali drugega Hegelovega izreka: Die Wirklichkeit steht höher als die Existenz, je s tem kaj malo povedanega o ruski problematiki

vsako številko »Sodobnika« navadno z več prispevki in njegov ostri, jasni polemični slog so hitro utrdili njegov sloves.

Prva njegova dela so v resnici njegove najboljše stvari. 56. leta je izhajala v »Sodobniku« njegova študija: Oris Gogoljeve dobe, ki je prav za prav njegovo edino res literarno znanstveno delo. V primeri z drugimi njegovimi razpravami je pisan Oris izredno mirno in objektivno. Orisal je kritiko ruskega realizma. S finimi sodbami je označil pozitivne strani publicistike, s sijajno ironijo je odkazal pravo mesto kritikastrom one dobe, pravilno ocenil Nadeždina in podal blestečo analizo svojega velikega predhodnika Bjelinskega. Njegove trditve so še danes podlaga večinoma vsem literarnim zgodovinom.

Pisal je sila mnogo. Toda večine njegovih kritik ne moremo niti smatrati za prave kritike. Znane so njegove polemike, tako n. pr.: Ruski človek na rendez-vous, ki je prav za prav kritika Turgenjeva povesti Asa, čeprav se nanjo nanaša komaj par vrst. Zaključek povesti, ko ljubimec obrne Asi hrbet, je sprožil v Černyševskem cel niz refleksov o ruskem človeku petdesetih let, o njegovi neodločnosti in neizdelanosti. Tak je bil povečini način njegovih kritik. Tako je pozneje pri oceni Gončarova iskal Oblovu predhodnike v Onjeginu, Heroju našega časa in v Mrtvih dušah. To je karakter ruskega človeka, jalovega lenuha, četudi fino čutečega in skoro perverzno drznega. Toda marsikje se je temeljito zaletel, posebno v sodbah o Puškinu in Gogolju, ker so ga preveč zajeli homiletični problemi, da bi jima bil pravičen.

Od leta do leta ga je manj zanimala literatura. Ko so 57. leta začeli pripravljati zakon o ukinitvi tlačanskega prava, se je ves vrgel v ekonomske probleme. V celi vrsti člankov je sprožil nešteto polemik o tem, kako bi bilo najbolje izvesti reforme, ko pa je spoznal, da vladi ni za izboljšanje položaja, ampak le za sanacijo finančnega stanja, je bil razočaran in se je kakor večina njegovih bralcev razvijal vedno bolj v ekstrem. Njegov sloves v družbi je naraščal z vsakim novim člankom, njegovi oponenti se zde danes le slabi in medli zagovorniki že davno preživelih idej. V onem času mu ni bil nihče enak po smelosti mišljenja in po strastnosti, ki je njegovim člankom pridajala sugestivno moč. Fanatik po naturi je z neobrzdanim zagonom napadal najmočnejše in najspodobnejše nasprotnike. Obenem z znanstvenim dokazovanjem je združeval direktni, neposredni odnos z bralcem. Z nekakšno familijarnostjo je znal pritegniti slehernega v časopisni spor. Vsa radikalna javnost je šla za njim. Sodobnik je za časa njegovega sodelovanja postal edinstven avtoritativen organ ruske inteligence. Vsak njegov članek je pomenil vihar v javnosti, ki se še dolgo ni polegel. Ko je 60. leta izšla njegova razprava: Anthropološki princip v filozofiji, ki je bil prvi teoretični proglas materializma v Rusiji, je nastal pravi kulturni škandal, ki se je vlekel dobro leto. To je bil zadnji večji spopad Černyševskega. Med to polemiko je umrl njegov najvernejši sodelavec Dobroljubov, maja 62. leta pa je bil »Sodobnik« ustavljen in Černyševskij je romal v zapor.

Ko je bil »Sodobnik« spet dovoljen, ni več dosegel one višine, kakor jo je imel za Černyševskega. Duhovite kritike Saltykova niso mogle nadomestiti idejnega vodstva starih borcev.

Ker vlada ni imela nobenih dokazov za kakšno prevratno delovanje Černyševskega, ki ji je bil osem let najnevarnejši idejni nasprotnik, so ga

štiridesetih let. Bjelinskij je pozneje res dolžil Hegelov vpliv, da je napisal apoteozo ruskega nacionalizma v znanem članku ob obletnici borodinske bitke. Ruska resničnost res ni bila takšna, da bi se mogla zdeti razumna. Toda nacionalizem je imel globlje vzroke kakor samo Hegelovo filozofijo. Bjelinskij je hegeljansko fazo svojega razvoja kmalu prebolel in se v svojih zadnjih letih nagibal k Feuerbachovemu materializmu in francoskim utopistom. Hegel, kolikor je ostal zvest svojemu dialektičnemu principu, je popolnoma negiral historično pravo zanikanja. Toda vendar se pri njem zanikanje resničnosti javlja kot zakonit produkt njenega svojstvenega historičnega razvoja, to je razvoja njenih lastnih notranjih nasprotij. Ta ideja bipolarnosti življenja je tvorila najgloblji osebni problem Bjelinskega, toda razvil jo je le v literarni teoriji. V drugih področjih njegove delavnosti pa je prihajal do skoraj naivnih rezultatov, zato je bilo pravo odrešenje zanj, ko se je srečal z materializmom. Skok iz absolutnega idealizma v absolutni materializem niti ni tako težak, kakor bi se zdel na prvi pogled.

Černyševskij je začel graditi tam, kjer je Bjelinskij nehal. Sodobniki, posebno Herzen in Turgenjev, so mu pogosto očitali, da je krenil z začrtane poti ruske tradicije. Toda po razočaranju idealistične dobe je bil konstruktiven pozitivizem edina logična razvojna pot in je bil za Rusijo morda še večjega pomena kakor za ostalo Evropo. Čeprav Černyševskij v svojem sistemu ni bil tako dosleden, kakor bi to zahtevala od njega strogo teoretična znanost, je vendar v njegovem delovanju osnovni zarodek problemov, ki jih je pozneje izvedla revolucija. Ko se je smel vrniti v Rusijo, je sam ironiziral svoje ekonomske študije, češ da je sklepal nekako po pravilu dva krat štiri je devet in pol, toda bil je začetnik, iskalec novih smeri in zanj velja isto, kakor za marsikaterega velikega učitelja: njegov pomen se ne zmanjša, četudi so učenci prišli do drugačnih rezultatov.

Že njegova disertacija je veliko pomenila za takratno rusko mladino. Ideje, ki jih je razvijal, so danes že prav tako zastarele, kakor ideje vseh starejših estotov, toda postavil je problem na novo bazo. Svojo tezo je zgradil na novi definiciji: lepota je življenje. Lepa se zdi človeku le ona stvar, v kateri vidi življenje takšno, kakor ga on razume. Lep je le oni predmet, ki nas spominja na življenje. Vznešeno ne vpliva s tem, da vzbuja idejo absolutnega. Tega sploh nikdar ne prebudi. Vznešeno se zdi človeku to, kar je mnogo več kot predmet in mnogo močnejše kakor pojavi, s katerimi jo človek primerja. Tragično nima direktne zveze z idejo usodnosti ali nujnosti. V resničnem življenju je pojav tragičnega večji del slučajen, ne izhaja kot produkt predhodnih momentov. Forma nujnosti, v katero jo zagrinja umetnost, sledi iz običajnega principa umetniške tvorbe, da se mora razplet dejanja razvijati iz zasnutka, sicer bi bila neumestna podrejenost umetnika razumevanju usode. Tragično po pojmovanju nove evropske izobrazbe je vse, kar je groznega v človeškem življenju. Resničnost ni samo bolj živa, ampak tudi dovršenejša od fantazije. Domišlijske slike so revne in skoraj vedno samo neposrečene priredbe resničnosti. — Lepo v objektivni resničnosti je absolutno lepo in more popolnoma zadovoljiti človeka. Umetnost se ni razvila iz človeške potrebe dopolniti nedostatke resničnosti, ampak nas s svojimi proizvodi samo spominja na to, kar je za nas resničnega v življenju in skrbi do neke stopnje, da nas seznanj z onimi interesantnimi platmi življenja, ki jih nismo imeli prilike srečati in spoznati v svoji resničnosti.

Poznejši pozitivisti so te nazore razvili nazadnje v ekstrem. Pisarev je šel že tako daleč, da je odrekal umetnosti vsak pomen, v kolikor ne služi ekonomskim in znanstvenim potrebam.

Toda že Černyševskij sam se je vedno bolj oddaljeval od literature. Čim bolj se je izostreval njegov ekonomski sistem, tem bolj je podrejal umetnost borbi proti ruski resničnosti. V oceni Revizorja je Gogolja naravnost pobijal. Ko je Gogolj pisal svojo komedijo, se je podrejal samo instinktivnemu zanosu svoje nature. Tlačila ga je brezobraznost faktov in izpovedal je svoje nezadovoljstvo z njimi. Toda nikoli ni razmišljal, zakaj se ti fakti ponavljajo. Ko je oblikoval svojega mestnega načelnika, ga je malo brigalo, če eksistirajo v kakšni drugi državi podobne uradniške funkcije in kakšna je kontrola nad njimi. Tega ni mogel izvedeti v družbi, ki ga je sprejela tako radostno in z odprtimi rokami. Gogolj ni kriv, da je bilo njegovo obzorje tako ozko. Kdo med nami ne ve, da francoski prefekt nima nobenega vpliva na sodno oblast!

Še huje je obsojal Puškina. Puškin je ustvaril prve umetniške umotvore v ruščini. Zato njegove poznejše stvari niso vzbudile toliko entuzijazma, kakor ga vzbuja samo novo. Izpolnil je svoje poslanstvo s tem, da je uvedel v rusko literaturo poezijo kot dovršeno umetniško formo in je s tem izpolnil svoje poslanstvo. Ruska javnost je mogla iti dalje in iskati v tej formi vsebino. To je bilo več kakor krivično, toda Černyševskij je bil v svoji smeri brezobzirno dosleden.

Kakor je v svojih literarnih teorijah naravnost zahteval razvojnost, se v svojih filozofskih in ekonomskih teorijah nikoli ni povzpел do dialektičnega mišljenja. V ekonomijo se je poglobil šele, ko so se začele pripravljati vladne reforme. Postavil je prva načela, kako bi se moral urediti položaj mušikov, da bodo imeli res nekaj koristi od agrarne reforme. Šele ko je spoznal, da hoče vlada nekaj popolnoma drugega, je začel sistematičneje študirati osnove gospodarstva. Prevedel je v ruščino Millovo Ekonomijo in jo opremil s svojimi, na ruske razmere se nanašajočimi opazkami. V svojih zaključkih se je še najbolj približeval angleški Malthusovi ekonomski šoli. Takratne dialektike v politiki, posebno Roshera, je odklanjal, ker so se protivili po njegovem najdražjemu stremljenju delavskega razreda, pravici do samoodločanja, ki je bil njegov najdragocenejši zaključek. Toda obenem s tem faktom je odklanjal tudi dialektično metodo opazovanja.

Niti socialistični utopisti, niti liberalni ekonomski niso priznavali proletariatu osebnih in političnih pravic. Vse njihove predlagane reforme so temeljile na splošni evoluciji in nekakšni socialni humanosti, ki jo je Černyševskij prvi kot nezadostno odklanjal. Danes je mogoče videti edino vrednost njegovih teorij baš v tem faktu in v dejstvu, da so bile prirejene za ruske razmere. Osemdesetega leta mu je sin poslal v Sibirijo Marxov Kapital. Ničesar ni ohranjenega o tem, kakšen vtis je naredil nanj, toda ko se je smel vrniti v evropsko Rusijo, je popolnoma zavrnil vse svoje teorije. Morda se je vendar zavedel, da je bil prvi borec. Ko je še začel svoje publicistično delo, je nekoč napisal program:

Za sedaj je edina možna zasluga ruskega človeka pred visokimi idejami, da jih razširja v svoji domovini. Dokler ne bomo po svoji izobrazbi enaki najbolj razvitim narodom v Evropi, ima vsak med nami važno delo, ki nam je najbolj pri srcu, to je, da sodelujemo pri nadaljevanju tega, kar je začel

Peter Veliki. To delo potrebuje sedaj in bi zahtevalo še dolgo vse umstvene in npravstvene sile, ki jih premorejo najnadarjenejši sinovi naše domovine.

Marx ga je smatral za svojega predhodnika, v svoji korespondenci ga večkrat omenja kot: ein grosser Gelehrte. Za njegove že napol pozabljene teorije pa se začenjajo zanimati šele sedaj, ko so spoznali, da pomenijo njegova dognanja prve začetke v reševanju ruskega vprašanja.

O NAŠEM GLASBENEM ŽIVLJENJU

MARIJAN LIPOVŠEK

Nedvomno so nekateri odločilni dogodki v našem kulturnem življenju vzrok, da gledamo v bodočnost razvoja slovenskega glasbenega življenja z večjim zaupanjem kakor kdaj prej. Najprej je bil eden od glavnih, važnih glasbenih zavodov, državni konservatorij, preosnovan v Glasbeno akademijo, kateri je prideljena tudi srednja glasbena šola. S tem je dobil slovenski dijak možnost, da lahko doma zaključi študij glasbe na šoli, ki je na univerzitetni stopnji. Da bo akademija postala stvarno šola visoke stopnje, je odvisno deloma od njenega razvoja, saj je treba mlademu zavodu pustiti časa, da si ustvari tradicijo in dober glas, deloma pa, in to je važno, zavisi umetniška ráven akademije od osebnosti, ki so nastavljene za posamezne stroke. Sedem dosedaj imenovanih profesorjev (prav toliko jih je predvidenih v proračunu), je po strokah takole razdeljenih: trije za klavir, dva za solopetje, eden za violino in eden za orgle. Jasno je, da je na ta način izpuščen — vsaj zaenkrat — najvažnejši predmet na glasbenih šolah sploh, t. j. skladanje. Dokler to vprašanje ne bo zadovoljivo urejeno in sicer po kvaliteti in ne po osebnih potrebah ali iz političnih vidikov, toliko časa ne more zavod pričakovati in imeti tistega ugleda, ki mu sicer gre po njegovem položaju v Sloveniji in državi, pa tudi po osebnostih, ki zavzemajo mesta na njem. Za prvega rektorja akademije je bil imenovan prof. Anton Trost, znani pianist z Dunaja. Predstavnik klavirskega oddelka je prof. Janko Ravnik, violinskega oddelka izredni profesor Jan Šlais, pevskega prof. Julij Betetto, orgelskega in teoretičnega pa prof. Stanko Premrl. Naloga akademije je predvsem, dvigniti slovensko glasbo, zlasti instrumentalno, produktivno in reproduktivno, na čim višjo umetniško stopnjo. To pa ne gre brez sočasne vzgoje človečanstva v mladini. Naloga je torej širša in važnejša kakor samo priprava učencev za koncertno udejstvovanje. Zato bodo sposobni za veliki poklic, vzgajati v učencu človeka in glasbenika, le oni možje, ki so to sami v največji meri.

Drugi nič manj važen dogodek je bila zamenjava vodstva ljubljanske opere. Lanska sezona je mogla pokazati naravno le skromen del uspeha in le v glavnem prikazati smernice in delo, kakor ga pojmuje novi vodja Vilko Ukmar. Ker sem se zaradi študij mudil v Italiji in sem videl le nekaj predstav ob svojem začasnem bivanju v Ljubljani, mi ni mogoče soditi o umetniškem delu in naporu sedanjih delavcev v operi. Ker pa sem v dobrih stikih z večino opernega osebja na odru in v orkestru, lahko zaenkrat potrdim: člani so soglasno mnenja, da je delo postalo svobodnejše, manj prisiljeno in v manj napetem ozračju; postalo je tako, kakor ga nor-